

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ Г.С. СКОВОРОДИ**

**УКРАЇНСЬКИЙ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
ІМЕНІ Г.Ф. КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА**

ФІЛОЛОГІЯ ХХІ СТОЛІТТЯ

**Збірник наукових праць
студентства й наукової молоді**

Харків – 2020

УДК: 881 + 883 + 882 + 882 + 808
Ф 56

Затверджено редакційно-видавничою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
Протокол № 6 від 20. 10. 2020 року

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Голобородько Костянтин Юрійович – доктор філологічних наук, професор, декан українського мовно-літературного факультету імені Г.Ф. Квітки-Основ'яненка;

Маленко Олена Олегівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри українознавства та лінгводидактики;

Мельников Ростислав Володимирович – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української літератури та журналістики імені професора Леоніда Ушкалова;

Щербакова Наталія Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови;

Лебеденко Юлія Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент, координатор з наукової роботи українського мовно-літературного факультету імені Г.Ф. Квітки-Основ'яненка;

Сергієнко Катерина – голова студентського наукового товариства українського мовно-літературного факультету імені Г.Ф. Квітки-Основ'яненка.

Автори публікацій несуть відповідальність за достовірність фактичних даних, чіткість викладу тексту, цитування, а також мовно-стилістичний рівень написання матеріалів.

Філологія ХХІ століття : Збірник наукових праць студентства й наукової молоді [редкол.: К. Ю. Голобородько (голов. ред) та ін.]. – Харків: ХНПУ імені Г.С.Сковороди, 2020. – 72 с.

Ж.В. Колоїз виділяє ще й такий прийом okazіонального словотвору, як зворотний словотвір, коли до твірної бази додаються певні структурні компоненти (*На відміну від колишнього, новий «насій» був закоханий в Оскара до нестями!* (ПіК, 22-28.02.2003, с. 44) – приклад з роботи Ж.В. Колоїз) [3], але ми таких прикладів не знайшли.

Перспективу дослідження вбачаємо у створенні дериваційних полів і визначенні дериваційних рядів як складників поля, що в них відображається специфіка й динаміка okazіональної деривації у сфері словотвірної категорії особи в українській мові.

Література

1. **Земская Е.А.** Словообразование как деятельность. М.: Наука, 1992.
2. **Клименко Н.Ф.**, Карпіловська Є.А., Кислюк Л.П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008.
3. **Колоїз Ж.В.** Українська okazіональна деривація. – К.: Акцент, 2007.
4. **Нелюба А.** Лексико-словотвірні інновації (1983 – 2003): Словник. Х.: ХІФТ, 2004.
5. **Нелюба А.** Лексико-словотвірні інновації (2004 – 2006): Словник. Х.: Майдан, 2007.
6. **Нелюба А.** Лексико-словотвірні інновації (2010 – 2011): Словник. Х.: Майдан, 2012.
7. **Нелюба А., Редько Є.** Лексико-словотвірні інновації (2015 – 2016): Словник. Х.: ХІФТ, 2017.
8. **Тараненко О.О.** Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець ХХ – початок ХХІ ст.). К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015.
9. **Тимчук О.Т.** Семантико-стилістичне явище гри слів в українській мові: Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01 / Інститут мов-ва ім. Потебні НАН України. К., 2003.
10. **Шеляховская Л.А., Богданов Н.А.** Словообразовательный аспект изучения некоторых групп окказионализмов. У кн.: Новые слова и словари новых слов. Л.: Наука, 1983.
11. **Янко-Триницкая Н.А.** Продуктивные способы и образцы окказионального словообразования / Ученые записки Ташкентского ун-та. Ташкент, 1975.

Шершiнь Інна Олександрiвна

Харків, ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Наук. кер.: к. філол. н., доц. Н. В. Піддубна

ЛЕКСЕМИ-ЕКСПРЕСИВИ У ТВОРАХ ГРИГОРА ТЮТЮННИКА

Проблематикою вивчення експресивних засобів мови в українській лінгвістиці займалися Н. Бойко, Т. Колесник, А. Марчишина, В. Чабаненко, В. Яригіна та ін. Однак досі в українському мовознавстві не було приділено достатньої уваги різнорівневим засобам вираження експресивності у творах одного з найбільш відомих новелістів-шістдесятників Григора Тютюнника,

що й зумовлює актуальність нашої розвідки, мета якої – з'ясувати основні лексичні засоби експресивності у новелах цього письменника.

Під експресивністю ми розуміємо „те у сфері прагматичної семантики мовної одиниці, що свідчить про зацікавленість того, хто говорить (або пише) у вражальності висловлення” [1: 233]. Експресивність – це комплексна категорія, що репрезентується субкатегоріями емоційності, оцінності, інтенсивності, образності й модальності, інтегрованих у свідомості мовця як один складний факт і здатних сприйматися як змістова цілісність.

Мовна одиниця (звук, слово, морф, фразеологізм, метафоричний вираз, порівняльний зворот тощо), що характеризує певний предмет чи явище й передає його емоційно-оцінне сприйняття промовцем з метою впливу на реципієнта називається *експресемою* [2: 6]. У прагматичному плані експресема покликана оживити виклад, зацікавити читача, надати матеріалу емоційного заряду з метою зосередження на ньому уваги.

Новели Григора Тютюнника рясніють експресивними лексичними одиницями (ЛО). Передовсім ідеться про ЛО з інгерентним типом експресивності. Це слова, що а) мають зовнішні показники (словотвірні okazіональні експресеми, напр. іменники (*діромаччя, бур'янище*): *Іду полем, бур'янищами, раз по раз обминаючи глибокі вирви з-під снарядів, ледве не вицерть налиті каламутною талою водою – відлига вже третій день...* (Облога); прикметники (*невстріливий – “дивний”, товстопикий, товстоногий*): *Невстріливий, значить. Дивний єси* (Дивак); *Товстопикий був* [Карпо], *товстоногий* (Три зозулі з поклоном); дієслова (*наджигурнитися – “небуденно одягнувся”*: “*Куди це ти, парубче, наджигурився?*” (Зав'язь); *гамурдіти – “гнати горілку”*: — *Андрушко вигнав сьогодні два бутлі. <...> Завтра Мотря Решітківська гамурдітиме, то вже ж не пошкодує на таке діло* (Оддавали Катрю)); б) зовнішні і внутрішні показники (мають первинно-експресивні значення, напр. іменники *худорба*, прикметники *тоненький, блаженський, височенний, худючий*; дієслова *бурмотіти, чимчикувати*): *Коли з пошти виходив наш поштар дядько Левко — височенний, худючий, як сама худорба, з брезентовою поштарською сумкою через гостро підняте вгору плече, Марфа підхоплювалася йому назустріч і питалася тихо <...>* (Три зозулі з поклоном); в) мають тільки внутрішні показники (ЛСВ з узуально-експресивними значеннями, а самі слова та ЛСВ належать до парадигматичних засобів експресивізації художніх текстів, напр.: — *Дядечку Левку, а од Мишка є письомце? <...> Не брешіть, дядечку. Є...;* — *Навіщо ж людину мучити, як вона й так мучиться?; А востаннє як бачила його (ходила з передачею аж у Ромни, їх туди повезли), то вже не пекли* [очі], *а тільки голубили — такі сумні* (Три зозулі з поклоном).

Часто інгерентно експресивна лексика утворюється за допомогою афіксів, переважно демінутивних суфіксів (*дядечко, письомце, Мишко, сорочина, спідничина, блаженський, худенький*), напр.: *Прийде до пошти, сяде на поріжку — тонесенька, тендітна, в блаженській вишиваній сорочині й*

рянній *спідничині* над босими ногами — і сидить <...> (Три зозулі з поклоном).

Друга група експресивних лексем у новелах Григора Тютюнника представлена лексемами або ЛСВ, які стають експресивними в межах спеціально організованого контексту (висловлювання); вони є наслідком стимулювання експресивних потенцій слова текстовими складниками різних рівнів, напр., іменники: *Тато ж... він якось і не старів, однаковий заставався і в двадцять, і в тридцять годочків... сокіл був <...>* (Три зозулі з поклоном); *Марфа проти нього — перепілочка* (Три зозулі з поклоном); *Ні ти, ні синок, мій колосок, чогось давно не снитесь, тільки привиджуєтесь* (Три зозулі з поклоном); прикметники: — *Мамо, — питаю після того, як куці студентські новини розказано (сесію здав, костюм ось купив), — а чого тітка Марфа Яркова на мене так дивиться?* (Три зозулі з поклоном); дієслова: — *Ні-ні-ні, дядечку! — аж похлинається від щирості Марфа* (Три зозулі з поклоном); *Ото гляне було, як він над галушками катується, зітхне посеред пісні й одвернеться, а сльози в очах, наче дві свічечки голубі* (Три зозулі з поклоном); *Гляне було — просто гляне і все, а в грудях так і потерпне* (Три зозулі з поклоном); — *Ти, Михайле, <...> хоч би разочок на неї глянув. Бачиш, як вона до тебе світиться* (Три зозулі з поклоном); *Годують такою смачною юшкою, що навіть Карпо Ярквий п'ятнадцять мисок умолотив би, ще й добавки попросив!* (Три зозулі з поклоном).

Експресеми обох груп входять до образної системи, яка є своєрідним каркасом експресивного простору текстів Григора Тютюнника й виразником його інтенцій. Аналіз семантичного простору експресеми, що формується на основі трьох чинників (семантичної структури слова, формальних засобів, його синтагматичних можливостей), перетинаються з поняттям експресивного простору тексту і є важливою підставою для виявлення індивідуального стилю автора, у чому й убачаємо перспективу подальших досліджень.

Література

1. **Сковородников А. П.** Экспрессивные синтаксические конструкции современного русского литературного языка. Томск: Издательство Томского университета, 1981. 255 с. 2. **Яригіна В. В.** Мовні засоби вираження експресії в жанрі сучасної проповіді: Автореф. дис... кандидата філол. наук. Харків, 2012. 20 с.